

присутствіє мало печатку із зображенням губерньського чи повітового герба за належністю та назвою присутствія. Окрім того, суворий контроль вводився щодо передачі коштів, які надходили до присутствій, казначейства чи на пошту того ж дня, коли отримували повідомлення про їх надходження.

Підводячи підсумки розгляду питання про організацію архівної справи й діловодства в Чернігівському губерньському правлінні та губерньських присутствіях, слід звернути увагу на достатньо високий нормативно-організаційний рівень діловодної та архівної служб. Накопичення справ в установах призвело до необхідності створення губерньського архівного центру, яким стала утворена в 1896 р. Чернігівська губерньська вчена архівна комісія, основні завдання якої щодо збирання та забезпечення збереженості архівних документів залишаються актуальними й на сьогодні.

1. Свод законов Российской империи. – Т. 2. Свод губернских учреждений. – СПб., 1892. – С. 82. – Ст. 436.

2. *Ерошкин Н.П.* История государственных учреждений России до Великой Октябрьской социалистической революции: Краткий конспект лекционного курса и методические указания для студентов заочного факультета. – М., 1957. – Вып. 3. – С. 42–43.

3. Свод законов Российской империи. – Т. 2. – Ч. 1. Общее губернское учреждение. – СПб., 1876. – С. 181.

4. Там само. – С. 161.

5. Там само. – С. 162.

6. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 127. – Оп. 14. – Спр. 4330. – Арк. 14.

7. *Астырев Н.М.* В волостных писарях. Очерки крестьянского самоуправления – Изд. 3-е. – М., 1886. – С. 32

8. Свод законов Российской империи. – Т. 2. Свод губернских учреждений. – СПб., 1892. – С. 9.

Ольга Травкіна

Бібліотека Чернігівських Атен за архівними джерелами

Протягом другої половини XVII–XVIII ст. Чернігів був помітним центром книжкової культури. Тут успішно діяла друкарня, фундована Лазарем Барановичем. Заснована ним у Новгороді-Сіверському бібліотека була в 1674 р. перевезена до Чернігова¹ і склала ядро книгозбірні Чернігівського колегіуму, який сучасники називали Чернігівськими Атенами.

Бібліотека формувалася на основі надходжень книг від таких відомих церковних та культурних діячів другої половини XVII–початку XVIII ст., як Лазар Баранович, Іоанн Максимович, Феодосій Углицький, Дмитрій Ростовський, Іоанікій Галятовський, Антоній Стаховський і містила багато цінних раритетів. Досить вагомими були внески чернігівських єпископів Кирила Ляшевецького (після його смерті залишилося «555 русских книг и 380 на иностранных языках»²) та Віктора Садковського, який подарував бібліотеці 500 книг, переважно польських та французьких³. Значно поповнилася бібліотека й за рахунок монастирських книгозбірень після закриття ряду монастирів єпархії у 1786 р.

Бібліотечне зібрання до нашого часу не збереглося, і єдиним джерелом інформації про його кількісний та якісний склад залишається рукописний каталог бібліотеки спадкоємиці колегіуму – Чернігівської духовної семінарії, впорядкований у першій чверті XIX ст. (найпізніші видання, представлені в каталозі, датовані 1822 р.), що зберігається в Російському державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі⁴. Згодом, у 1823 р. до бібліотеки надійшли понад 3800 книг із зібрання колишнього могольовського архієпископа Варлама Шишацького.

Згідно з каталогом у бібліотеці нараховувалося понад вісім тисяч назв книг та журналів латинською, церковнослов'янською, українською, російською, французькою, німецькою, польською, англійською та італійською мовами. Насправді книг було більше, адже чимало видань складалося з кількох, а то й багатьох томів. Таким чином, за кількістю книжок бібліотека Чернігівського колегіуму поступалася на теренах колишньої Гетьманщини лише бібліотеці Києво-Могилянської академії.

Книжки у каталозі бібліотеки були систематизовані за мовними ознаками й розподілені за тематикою: богослов'я, граматики і словники, філософія, філологія, словесність, правознавство, математика, медицина, історія та географія, драматургія.

Першість у книгозбірні належала латиномовній літературі – близько 2,5 тисяч назв або 60 % від загальної кількості. Друге місце посідала література церковнослов'янською, українською та російською мовами – близько 900 назв або 20 %. Їй значно поступалася література французькою мовою – близько 400 назв або 9 %, польською – понад 220 назв або 5 %, німецькою – 213 назв або 5 %, решта англійською та італійською – 63 назв або дещо більше 1 %. Близько 10 книжок були написані грецькою та єврейською мовами.

У тематичному відношенні понад третину зібрання – 1500 книг – становила богословська література, здебільшого латиномовна. Найдавніші з них були видані в середині XVI ст. у Базелі та Антверпені. Кілька Біблій єврейською мовою, впорядкованих відомим орієнталістом Генріхом Міхаелісом, були видруковані в Гале в 1720 р. Значно менше, ніж латиномовних видань, було Біблій церковнослов'янською мовою: 1665 р., 1751 р., ще три неповні примірники цього видання, а також видання Києво-Печерської лаври 1788 р. П. Знаменський зазначав, що у бібліотеках духовних навчальних закладів слов'янська Біблія була великою рідкістю⁵. Патристика була представлена працями ранніх християнських богословів Псевдо-Діонісія Ареопагіта, Августина Аврелія, Оригена, Тертуліана, Григорія Великого, Климента Римського, Климента Олександрійського, а також Альберта Великого (21 том), Томи Аквінського, Бернарда Клервоського, отців Східної церкви: Григорія Богослова, Василя Великого, Іоанна Златоуста, Афанасія Великого, Амвросія Медіоланського, Макарія Великого, Кирила Олександрійського, Єпіфанія, Іоанна Дамаскіна, Ісаака Сиріна, Анастасія, Нектарія, Фотія та інших. У бібліотеці зберігалася «*Maxima Bibliotheca patrum*» (у 27 томах), що містила детальні витяги з творів 493 отців церкви з біографічними відомостями про них. До речі, це видання належало першому префекту Чернігівського колегіуму Антонію Стаховському, який залишив на його сторінках цікаві покрайні записи. У бібліотеці знаходилися 25 словників – покажчиків до Біблії (так звані конкорданції або симфонії). Близько 230 видань були присвячені тлумаченню Св. Письма, ще близько 500 назв переважно латиномовних) – фундаментальному, догматичному, моральному богослов'ю. У бібліотеці була добре представлена проповідницька література: близько 200 назв латинською, церковнослов'янською, українською, російською, німецькою, французькою, польською мовами. Понад 50 назв становили видання з канонічного права та обрядовості.

Близько 500 книг (понад 10 % від їх загальної кількості) становила філософська література. У бібліотеці були представлені твори античних мислителів Арістотеля (видання 1552, 1607–1608, 1685 pp.), Платона (1692 р.), Плутарха (1549, 1619, 1777 pp.), Сенеки (1670, 1770, 1771, 1775 pp.), Діогена Лаєртського (1591 р.), Епіктета (1640, 1666, 1759, 1767 pp.), Ксенофонта (1762 р.), Валерія Максима (1640, 1772 pp.), Боеція (1790 р.), Манлія Торквата (1666 р.), а також гуманістів Френсіса Бекона, Рене Декарта, Ісаака Ньютона, Томаза Кампанелли, Еразма Роттердамського, Джона Локка, Мішеля Монтеня. Та чи не найчисленнішими в бібліотеці були твори німецьких філософів лейбніце-вольфі-

анської школи, яка панувала в німецьких університетах упродовж XVIII ст., а саме Г. Більфінгера, О. Баумгартена, а найбільше Х. Вольфа та Х. Баумейстера, за системою яких з середини XVIII ст. викладалася філософія в навчальних закладах України.

Як свідчить каталог, у бібліотеці була чимала збірка творів класичної та новітньої літератури, поезії, драматургії, трактатів з філології, словників – близько 900 назв або 20 % від загальної кількості. Серед них переважали переважно латиномовні видання античних авторів – близько 100. З-поміж них найбільше було примірників Цицерона, зокрема видання 1561 р., чимало творів Овідія, в тому числі «Метаморфози» (1565 р.), а також Горация, Гесіода, Вергілія, Плінія, Демосфена, Катона, Корнелія, Гомера, Ісократ, Діонісія Галікарнаського, Піндара, Плавта, Ювенала, Катона, Лукіана, Теренція, Аполлодора Афіньського, Плінія, Марціала, Авзонія, Федра, драматургів Арістофана, Есхіла, байкаря Езопа. Література Відродження була представлена працями гуманістів Франческо Петрарки, Еразма Ротердамського, Петра Рамуса. Особливо багато в бібліотеці було творів видатного гуманіста Еразма Ротердамського, різних років видання (1572, 1592, 1643, 1644, 1645, 1649, 1715, 1752 pp.). Значну частину цього розділу склали близько 100 переважно латиномовних курсів поетики та риторики. Тут були наявні твори польських письменників Я. Кохановського, В. Потоцького, А. Нарушевича, а також російських авторів М. Ломоносова, Х. Кантеміра, М. Хераскова, В. Тредіаковського, О. Сумарокова, Г. Державіна, М. Новикова, В. Жуковського. Література з філології була представлена працями з етимології латинської, грецької, східних мов, розмовниками й діалогами, численними граматиками та словниками. В окремий розділ «Театр» виділені твори тогочасних драматургів – 39 п'єс російською, італійською, французькою та польською мовами.

У бібліотеці зберігалося багато історичної та географічної літератури. Цей розділ був одним з найбільших – понад 1000 назв або 25% від загальної кількості.

Зокрема, були представлені здебільшого латиномовні видання Плутарха (1593, 1678, 1774–1779 pp. (у п'яти томах), Тита Лівія (1568, 1628, 1735, 1742 pp.), Светонія (1647, 1698, 1705, 1714, 1722, 1734, 1736, 1748 pp.), Корнелія Непота (1675, 1791 pp.), Страбона (1557, 1707 pp.), Тацита (1607, 1612, 1638, 1688, 1701, 1772 pp.), Салюстія (1635, 1649, 1665 pp.), Лукіана (1584 р.), Лукана (1615, 1728 pp.), Курція (1640, 1689, 1696, 1745 pp.), Полібія (1764 р.), Юстіна (1715, 1732, 1757 pp.), Флавія (1611, 1691 pp.), Флора (1669, 1683, 1686, 1702, 1745, 1760 pp.), Валерія Максиміа (1666 р.), Юлія Цезаря (1635, 1665, 1671, 1755 pp.), Євтропія (1809 р.), Павсанія (1696 р.), Діонісія Галікарнаського (1774–1774 pp. (у шести томах), Григорія Никифорійського (1562, 1615 pp.) та інші.

Третину книг з історії та географії складала література, присвячена історії церкви. У бібліотеці знаходилася також значна кількість праць з всесвітньої та європейської історії та географії, різноманітні мапи. Це, насамперед, латиномовні видання з історії Вавилону, античної історії Греції, Бактрії, Риму, Візантії, а також Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Угорщини, Туреччини, Московії. Досить значним і різноманітним за репертуаром було зібрання тогочасних російськомовних книг з історії та географії – понад 250 назв. У бібліотеці також знаходилися праці російських вчених М. Щербатова «История России с древнейших времен» в 3-х ч. (1770–1774 pp.), М. Ломоносова «Древняя Российская история» (1766 р.), І. Голікова «Деяния Петра Великого» (1708 р.), І. Болтіна «Примечание ко истории» (1788 р.), М. Карамзіна «История государства Российского», Г. Ричкова «Опыт хозарской истории» (1767 р.), С. Крашеніннікова «Описание земли Камчатки» (1757 р.), Д. Кантеміра «Описание Молдавии» (1789 р.), польського вченого А. Нарушевича «Описание Таврикіи» (1788 р.), «Описание Каспийского моря», «Географический словарь Российского государства»

(1788–1789 р., у шести книгах), а також «Синопис» (1762 р.), літопис Нестора «Летопись его с продолжателями по Кенигсбергскому списку» (1766 р.) та багато інших.

Юридична література нараховувала близько 100 назв книг, переважно латиномовних, а також декілька французькою та польською мовами. До цього розділу були включені як політичні трактати, так і праці з античного й середньовічного права, зокрема магдебурзького, статuti польських королів та конституції. Бібліотечне зібрання мало понад 100 назв книг з медицини латинською, російською, польською, німецькою, французькою мовами.

Отже, каталог бібліотеки Чернігівської семінарії початку XIX ст. дає досить повну картину кола читання як викладачів, так і студентів. Переважна більшість книг належала до гуманітарного профілю й була видана в Західній Європі. Наявність традиційної латиномовної літератури засвідчує панування й у XVIII ст. культу латинського слова, хоча поступово бібліотека дедалі активніше поповнювалась книгами на національних мовах.

1. Докучаев Н. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700–1712 гг.) // Черниговские епархиальные известия. – 1871. – № 2. – Часть неофициальная. – С. 46.

2. Гумилевский Ф. Общий обзор епархии Черниговской. – Чернигов, 1861. – С. 89.

3. Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881. – С. 796.

4. Російський державний історичний архів. – Відділ рукописів. – Ф. 834. – Оп. 3. – Спр. 3326. – 454 арк.

5. Знаменский П. Указ. соч. – С. 796.

Валентина Саржан

Інформаційна діяльність Державного архіву Чернігівської області: сучасний стан та перспективи

Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО) продовжує та розвиває традиції, започатковані Чернігівською губернською вченою архівною комісією (далі – ЧАК), використовуючи при цьому здобутки архівознавства та сучасні інформаційні технології.

На сьогодні одним з пріоритетних напрямів діяльності архіву є забезпечення потреб суспільства ретроспективною документальною інформацією.

Основними шляхами реалізації цього важливого напрямку є підготовка довідково-інформаційних видань, обслуговування громадян та юридичних осіб за їхніми зверненнями та дослідників через читальні зали установи, ініціативне інформування, виставкова діяльність, популяризація архівних документів через засоби масової інформації, електронне інформаційне забезпечення.

У забезпеченні інтелектуального доступу до документів великого значення набувають високоефективні інформаційно-пошукові засоби. Реалізація доступу до відомостей, які містять документи, відбувається за допомогою довідкового апарату, що являє собою комплекс взаємопов'язаних довідників. Тому створення та удосконалення довідкового апарату завжди перебуває в центрі уваги установи.

Нині у ДАЧО наявні усі обов'язкові елементи довідкового апарату: описи, каталоги, огляди,